

Алибаев А.

**ЭКОНОМИКА ИЛИМИ ЖАНА ЭКОНОМИКА ИЛИМИНИН
АТАСЫ АДАМ СМИТ ТУУРАЛУУ СӨЗ**

Алибаев А.

**ЭКОНОМИЧЕСКАЯ НАУКА И РЕЧЬ ОБ ОТЦЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
НАУКИ АДАМЕ СМИТЕ**

A. Alibaev

**ECONOMIC SCIENCE AND THE FATHER OF THE ECONOMIC
SCIENCE ADAM SMITH**

УДК: 330.101/821.1

Бул макалада экономикалык илимдердин предметтери жана азыркы мезгилдеги экономикалык илимдин атасы делинген наамга татыктуу болгон Адам Смиттин экономикалык илимдердеги орду тууралуу сөз болот.

Негизги сөздөр: экономика, предмет, илим, Адам Смит, базар, өндүрүш.

В этой статье речь идет о предметах экономической науки и о месте в экономической науке Адама Смита, так называемом отце экономической науки.

Ключевые слова: экономика, предмет, наука, Адам Смит, рынок, производство.

This article deals with the subject of economic science and the place in the economics of Adam Smith, the father of the so-called economic science.

Key words: economy, object, science, Adam Smith, market production.

Узак кылымдардан бери экономисттер экономикалык илимдердин эмнени үйрөтө тургандыгы тууралуу талашып келе жатышат жана бул таң калыштуу деле эмес. Себеби мындай нерсе башка коомдук илимдерге деле тиешелүү.

Экономикалык илимдердин тамыры кылымдардын тереңине кирип кеткени менен экономикалык илимдер өзүнчө академиялык дисциплина катары XVII кылымда түзүлгөндүгүн окумуштуу экономисттер жазып келишет.

Өткөн үч кылымда экономика предметинин үч негизги аныктамасынын түзүлгөндүгү айтылып жүрөт жана XX кылымда гана алар салыштырмалуу сын-пикирге кабылып жатышат. Бул процесстердин кандай багытта өнүгүп жаткандыгын түшүнүү үчүн ирээти менен экономикалык илимдердин предметтеринин ошол үч аныктамасын карап көрөлү деген ойго токтолдук.

Биринчи предметине ылайык, экономикалык илимдер материалдык керектөөлөрдү камсыздоо максатында материалдык байлыктарды жайгаштыруунун мыйзам ченемдүүлүктөрүн үйрөтөт. Бул аныктама XVIII кылымда толугу менен жана XIX кылымдын биринчи жарымынын үчтөн эки бөлүгүндө үстөмдүк кылып турган. Ошол эле учурда ал

өзүнүн интеллектуалдык кызыктыруусун кийинки мезгилдерде деле жоготуп койгон жок.

Аны көптөгөн классикалык багыттагы экономисттер колдошкон. Саясий экономиканын атасы делинген Адам Смит өзүнүн эмгегин «Жаратылыш жөнүндө изилдөө жана элдердин байуусунун себептери» - деп атаган.

Альфред Маршалл «Экономикалык илим адам коомунун нормалдуу жашоо ишмердүүлүгүн изилдөө менен алектенет, ал материалдык жыргалчылыктын негизин түзүүгө жана пайдаланууга тыгыз байланыштуу болгон индивидуалдык жана коомдук сфераны үйрөтөт - деп жазган [6, 56-6.].

Экономикалык илимдердин экинчи предметинин аныктамасы XIX кылымда түзүлгөн. Ал экономикалык илимдердин биринчи предметиндей кеңири колдоого алынбаса да, көпчүлүк экономисттер аны колдоп жана анын тарапкерлери болуп калууда. Анда экономикалык илимдердин предмети акча чарбачылыгы деп айтышат.

Мисалы, англиялык экономист Артур Пигу экономикалык илимдер «Экономикалык жыргалчылыкты изилдейт» - деп жазган [7, 73-74-66.].

Экономикалык илимдердин үчүнчү предмети XX кылымда кеңири жайылган. «Ал, Атаандаштык максаттарды камсыз кылуу үчүн экономикалык илимдер сейрек кездешүүчү байлыктарды жайгаштыруунун мыйзам ченемдүүлүгүн үйрөтөт деп айтат [1, 7-6.].

Экономикалык изилдөөлөрдө сейрек кездешүүчү ресурстардын өз ара альтернативдик варианттарында тандоо процесси болот. Тандоо ар дайым персоналдуу жана ал биологиялык жактан аныкталган.

«Индивидуалдык тандоону адам жеке өзү жүргүзөт. Мисалы, эрте менен чай ичеби же кофе ичеби анын өзүнүн тандоосу. Индивидуалдык тандоодо адам өзү жекече чечим кабыл алып, башкалар менен макулдашпай ал чечимин ишке ашырат [1, 9-6.]. «Эки тараптык тандоодо эки индивид биргеликте чечим кабыл алышып жана аны ишке ашырышат» [1, 10-6.].

«Жамааттык тандоодо индивиддер чечимдерин тайпалык түзүм менен биргеликте ишке ашырышат» [1. 10-б.].

Чечимдерди кабыл алуу үчүн тайпалар тандоону кантип жүргүзүү керек жана аны кантип камсыздап ишке ашыруу керектигин макулдашып алуулары керек. Коомдук тандоо конституциялык деп да айтылат.

«Саясий экономия» термини 1614-жылы Францияда Антуан де Монкретен тарабынан киргизилген. Ошол учурда борбордук көйгөйлүк маселелер мамлекеттердин гүлдөп өнүгүүсү болгон.

Экономикалык илимдин атынын алмашуусу XIX кылымдын акырындагы «маржиналисттик» революциянын жүрүшүндө келип чыккандыгын белгилеп коюшубуз керек.

Жаңы терминдин – «economics» – пайда болуусу англиялык окумуштуу Альфред Маршаллдын аты менен байланыштуу. Ал классикалык экономикалык теорияны негиздөөчүлөрдүн бири болгон. Бул «economics» терминин экономикалык илим - деп да, жана экономикалык теория - деп да түшүнсө болот. Бирок муну менен «саясий экономия» унутулуп калган жок.

Экономиканы илим катары ойлоно баштаган эң биринчи өкүлдөрү Платон, Аристотель жана башка ойчулдар.

У.Петти (1623-1687-ж.), Адам Смит (1723-1790-жж.), Давид Рикардо (1772-1823-жж.), Франсуа Кенэ (1694-1774-жж.) жана Анна Тюрго (1727-1781-жж.) ар дайым экономикалык теорияны негиздөөчүлөрдүн жылдыздары катары жанып тура бермекчи деген оюбузду айткыбыз келет.

Бул макалада жогорудагы аты аталган окумуштуулардын ичинен, азыркы учурдагы экономикалык теориянын атасы - деп айтылып жүргөн Адам Смитке токтолгонубуз ылайыктуу болуп турат.

Шотландиялык улуу Адам Смиттин (1723-1790) аты азыркы учурдагы окумуштуу экономисттер тарабынан урмат сый менен ар дайым айтылып келет. Ал өзүнүн «Жаратылыш жөнүндө изилдөө жана элдердин байуусунун себептери» (1776-ж.) [3, 94-б.] деген илимий китеби менен ал экономикалык ойлордун тарыхында болуп көрбөгөндөй төңкөрүш жасап «экономикалык илимдердин атасы» - деген атак-даңкты алууга татыктуу болгон.

Адам Смит бажы кызматында иштеген анчалык деле бай эмес үй бүлөнүн жалгыз уулу болгон жана атасы ал жарык дүйнөгө келээрден бир нече ай мурда эле каза болгон. Ал өмүр бою апасынын тарбиясын алган. 14 жашында Глазо (Шотландия) университетине кирген. Өмүр бою азапка салган оорусуна карабай ал илимге терең сүңгүп кирип өз учурундагы эң бир илим-билимдүү адамдардын катарын толуктаган. Окууну бүткөн соң Адам Смит ошол эле Глазо университетиндеги нравалык философия кафедрасын, кийин Глазо университетин башкарган.

Студенттер үчүн лекцияларга даярдануу Адам Смиттин өзүнүн экономикалык көйгөйлөр жөнүндөгү ой жүгүртүүлөрүн өнүктүрүүгө түрткү болгон деген ойлор айтылып келет.

Биздин оюбузча А.Смиттин адамга болгон илимий теориялык көз карашынын негизин үчкө бөлүп кароого болот:

- 1) моралдык жана нравалык позицияга;
- 2) жарандык жана мамлекеттик позицияга;
- 3) экономикалык позицияга;

А.Смит адамдардын экономикалык мамилелерин түшүндүрүүгө аракеттерди жасаган. Ал, «Адам жаратылышынан өзүмчүл болот жана ошондуктан анын максаты айлана чөйрөнүн кызыкчылыгына карама-каршы турат. Бирок адамдар митайымдык кылышып, бири-бири менен жалпы жана өз кызыкчылыктары үчүн кызматташышат» [3, 94-б.] - деп жазган.

Демек, адамдарды бири-бири менен кызматташууга түртө турган механизмдер болгондуктан, ошол механизмдерди табуу менен экономикалык мамилелерди дагы бир канча натыйжалуу жүргүзүүгө болот – деген көз карашты өз теориясына киргизген.

Смиттин эмгекти бөлүштүрүү тууралуу өтө көп жазуусунун себеби, биздин оюбузча, ал андан дүйнөдөгү ар кандай адамдардын жашоо жыргалчылыгынын булагын көрө билгендигинде. Ал, товар алмаштыруу эки тарапка тең ыңгайлуу болгон гана учурда, ошол гана учурда жүргүзүлөт - деп жазган жана бул көз караш өз учурунда революциялык идея болгон.

Смитке чейин товар алмаштырууга жана соодага байыркы гректер белгилегендей «Рынок-бул адамдар бири-бири менен товар алмаштыра турган атайын ажыратылган жай» [3, 95-б.] - деген жеңил гана тастыкталган көз караш өкүм сүрүп келген.

Бул түшүнүктү башкача сөз менен айтсак, ар кандай соода сатыкта бир тарап утат да экинчи тарап утулат - дегендей. Биздин терең ишенимбизде Смит чындыгында товар алмаштырууга барган адамдардын универсалдуу пайда көрө тургандыгын тастыктаган. Пайда, ага катышуучулардын өз эмгектеринин үнөмү. Бул ойду башкачараак түшүндүрсөк, адам өз товарын өндүрүүгө кеткен чыгымдарына караганда бир канча жогоруурак баада аны берип жиберүүгө макул болот. Мындай баа сатып алуучу үчүн да ыңгайлуу болсо, анда эки тарап үчүн да жагымдуу баа болгон болот.

Ошентип Смит эмгекти бөлүштүрүүсүз товарларды алмаштыруунун мааниси жок, жана деги эле эмгекти бөлүштүрүүнүн мааниси жок экендигин тастыктап койгондугун, жана ансыз өндүрүштүн көлөмүн өстүрүү менен элдердин жыргалчылыгын жаратуунун мүмкүн эместигин тастыктап койгондугун өзгөчө белгилеп коюшубуз керек.

Ал өзүнө чейинки экономисттерден айрымаланып эл байлыгынын айыл-чарбасында же соода тармагында гана эмес экономикада болгон бардык өндүрүш түрлөрүндө түзүлсө боло тургандыгын далил-

деп салган. Ошондуктан бардык өлкөлөрдө бай болууга жана анын натыйжасында жарандарын жакшы турмуш-тиричилик шарттары менен камсыздоого мүмкүнчүлүктөр бар.

Смиттин – «мамлекеттин жана андагы элдердин кызыкчылыгына кош көңүл болгон өлкө башчыларына багытталып айтылган төмөндөгүдөй сөздөрү бар: «Улуу элдер жеке адамдардын алдым-жуттумдугунан жана шалаакылыгынан эч качан жардыланбайт, бирок алар көбүнчө мамлекеттик бийликтин алдым-жуттумдуулугунан жана шалаакылыгынан жардыланышат» – деген сөздөрү бар экендигин да айтып койгонубуз оң. Демек бийлик элдердин эркин эмгектенүүсүнө тоскоолдук жаратпаса, коммерциялык иштерин эркин жүргүзүүгө өлкөдө шарттар түзүлгөн болсо, анда ал өлкө гүлдөп өсөт. Анын экономиканы өнүктүрүүгө багытталган жана актуалдуулугун эч качан жоготпой турган дагы бир сөзүнө кезек берүү менен ушул макалабызга чекит койсок: «Мамлекетти өтө төмөнкү варвардык деңгээлден, өтө

жогорку жашоонун жыргалчылык деңгээлине көтөрүү үчүн, мамлекетке тынччылык, мамлекетти башкаруудагы салыктардын пайыздарынын жеңилдиги, ишкердүүлүктүн эркиндиги гана керек жана башка бардык нерселер табигый жол менен эле чечиле берет» [3, 95-б.]

Литература:

1. Архипов А.И. Экономика.: Учебник. - М.: Проспект, 1998.
2. Ядгаров А.Г. и др.: История экономических учений. - М.: Инфра, 2005.
3. Липсиц И.В. Экономика.: Учебник. - М.: Вита, 2004.
4. Васильева Е.В., Макеева Т.В.: Учебное пособие. - М.: Юрайт, 2005.
5. Волков О.И., Скляренко В.Х. Экономика предприятий. - М.: Инфа, 2001.
6. Маршалл А. принципы политической экономии. - М.: Прогресс, 1993.
7. Пигу А. Экономическая теория благосостояния. - М.: Прогресс, 1985.

Рецензент: к.э.н., доцент Абдиев М.Ж.